

Захар Беркут (переказ)

Іван Франко

Розділ I.

"Сумно і непривітно тепер у нашій Тухольщині! Казкою видається повість про давні часи і давніх людей"

Події повісті відбуваються у 1241 році весною. Тугар Вовк, новий тухольський боярин, разом із довколишніми боярами рушив на лови в тухольські ліси. Тугар Вовк був "мужчина, як дуб. Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лиця і грубим чорним волоссям". Разом з боярином на полювання вирушила і його донька Мирослава, про яку люди говорили, що їй "не жаль би бути мужем", молода дівчина, особливість якої була в її "природній свободі поведінки, незвичайній силі мускул, у сміливості та рішучості". Бояр взявся провести молодий гірняк Максим Беркут, син тухольського бесідника Захара. Їх метою було полювання на ведмедів. Максима дуже дивувало таке, що разом із чоловіками на небезпечне полювання йде молода дівчина, він був зачарований її сміливістю. Тугар Вовк вбив одного ведмедя, але ще один звір розірвав іншого боярина. Мисливці вирішили розділитися на групи. Одну з них вів Тугар Вовк, іншу — молодий Беркут, Мирослава долучилася до Максимової групи. Переходячи кладку, дівчина почула хрускіт, кладка зламалася під ногами дівчини і вона впала додолу. Недалеко від неї лежала ведмедиця з дитинчатами, боротьба зі звіром була невдалою, дівчина вже прощалася з життям, але вчасно надійшов Максим, який врятував дівчину. Вони разом вбили ведмедицю і забрали її малюків. Тугару Вовку не сподобалося те, що його дочку врятував простий мужик, хоча він і не показував свого невдоволення. Лови скінчилися.

Розділ II.

Тухля — це неприступне село, оточене горами. Тухольці займалися в основному скотарством. Ще одним джерелом доходів були тухольські ліси.

Мисливці повертаються з ловів. Максим показує боярину гордість села — "тухольський прохід". Тугар Вовк переживає, що Захар Беркут бунтує проти нього людей. Максим розказує йому про громадський суд. В селі вони зустрічають трьох старих чоловіків, які закликають людей на копу. Тугар Вовк дивується з цього, і в цей же час його самого запрошують. Вийшовши за село, вони бачать велетенський камінь, який називають Сторожем. Молодий Беркут розповідає цікаву легенду. Хлопець каже, що цей камінь — це зачарований цар велетнів, що охороняє їхнє село. Тугар Вовк не вірить, вважає це все дурницями. Максим наважується просити Тугара віддати за нього дочку. Боярин кричить на хлопця і каже, що краще б Мирослава загинула від звіра, ніж мала б дістатися "смердові". Але дівчина заперечує батькові і обіцяє Максимові, що буде з ним. Хлопець повертається додому.

Розділ III.

За селом, під величезною липою, тухольці збираються на раду. Говорити починає

Захар Беркут, який є тут найстарший за віком. Беркут був "сивий, як голуб, звиш 90-літній старець... Батько вісьмох синів. Громада — то був його світ, то була ціль його життя." Він також був відомий як лікар, який може вилікувати будь-яку хворобу, а ще як надзвичайно мудрий чоловік, який може дати цінну пораду. Тухольщина споконвіків була вільною, тому коли на цих землях з'явився боярин Тугар Вовк, люди не хотіли миритися і почали неоголошену війну проти нахабного боярина.

Тугар із дружиною з'являється на віче. Він не визнає громадського суду і заявляє, що право судити його мають лише князь і бояри. Волелюбні тухольці не визнають влади князя, ні, тим більше, боярина. Тугар Вовк пропонує стати їх воєводою і разом з ними боротися проти монголів. Захар каже, що боярин прийшов до них неправдою і тому вони не приймуть його до своєї громади. Тугар пробує хвалитися своїми заслугами, проте наперед виходить скалічений в битві під Калкою Митько Вояк. Він розказує, що давно знає боярина, бо був в його дружині, чоловік хоче свідчити проти Тугара, проте той не дає йому договорити. Тугар Вовк розрубав Митьку голову, чим викликає обурення громади. Боярину ставлять умову — через три дні залишити Тухольщину. Проте Тугар не хоче нікого слухати, забирає дружину і йде. Громада обирає десятох хлопців, серед яких є й Максим, для виселення боярина. Рада продовжується. Захар закликає посланців з сусідніх громад не миритися, а відкрито виступати проти бояр. Піднесені духом посланці розходяться.

Розділ IV.

"Широкою рікою плили по Русі пожежі, руїна та смерть."

Вечоріло. Тугар з дочкою їхали горами. Нарешті доїхали до широкої долини, де перебували монголи. Боярин повідомив дочці, що вони їхні союзники. Мирославі не хотілося тут залишатися, вона намагалася зупинити батька, проте він не слухає її. Боярину повідомляють, що їх ведуть Пета-бегадир і Бурунда-бегадир. Мирослава розуміє, що її батько дійсно зрадник. Ця думка є для неї нестерпною, і вона вирішує покинути батька, якщо не зможе його відмовити від злих намірів. Мирославі вручають золотий перстень як знак безпеки. Тугар повідомляє монголам, що є тільки дві безпечних дороги: дуклянський і тухольський і хоче бути їх провідником. Бурунда вирішив іти тухольським шляхом, а Пета — дуклянським. Тугар просить дозволу піти з невеликим загonom і зайняти вхід до Тухлі. Мирославі він клянеться, що ніхто із його воїнів не вб'є Максима Беркута. Проте дівчину не полишає відчуття тривоги.

Розділ V.

Максим йшов до дому Тугара Вовка з тягарем на серці. Йому не хотілося бути ворогом для батька Мирослави. Перед маєтком боярина, піднявши списи, стояли дружинники, проте ні його, ні його дочки вдома не було. Вояки кинули зброю і сказали, що більше не хочуть служити Тугару, а хочуть долучитися до громади. Тухольці, особливо Максим, дуже зраділи. Розпочалася гостина. Почувся стукіт копит — це були монголи. Тухольці взяли до зброї, але їх оточили. На чолі ворогів був Тугар Вовк, що стало великою несподіванкою. Боярин ображає тухольців, називаючи їх рабами. Максим на це йому відповідає, що той "...може їх зробити трупами, але не зробить

рабами". Тугар дає знак починати бій, та наказує залишити Беркута живим. Почалася битва. Тухольські юнаки, незважаючи на перевагу монголів, билися сміливо, вони відбили три наступи. Проте в монголів була більша сила. Багато тухольців загинуло. Максима взяли в полон. Проте хлопець не втрачає гідності. "У мене пута на руках, а в тебе на душі!" — гордо відповідає боярину хлопець. Тугар вирішує взяти Максима за провідника в горах.

Розділ VI.

Захарові Беркуту снівся дивний сон. Наче він молиться біля Сторожа, і йому дуже тривожно на серці. Навкруги темніє, палахкотять блискавки. І раптом камінь падає на нього. Тривожні передчуття справдилися – йому повідомили страшну звістку, що всі тухольські хлопці, серед яких був і Максим, загинули. Громадська рада зібралася без звичних обрядів посеред села. Захар Беркут сказав, що їхня мета не просто відбити атаку монголів, а повністю розбити їх військо, щоб не пустити далі. Але в них малі сили, тому це здається нереальним завданням. До села на коні прибуває Мирослава. Вона повідомляє Захарові, що його син живий, але він в полоні. Дівчина відрікається від батька-зрадника і просить Захара бути їй батьком. Мирослава передає план Максима, як розбити монголів. Він радить впустити їх у село, перед тим винісши звідти все добро громадське, а потім замкнути їх там зі всіх боків. Тільки так їх можна перемогти, вважає хлопець.

Все так і вийшло. Монголи вторглися в Тухлю, все спалили та зруйнували, а коли намагалися вийти, на них посипалося каміння і стріли тухольців. Вони потрапили в пастку, Бурунда-бегадир звинуватив боярина у зраді. Тугар згадав про полоненого сина Беркута, він вирішив обміняти його на волю для монголів. Хлопець виявився ледве живим, аж Тугар відчув до нього співчуття. Боярин повідомив Максимові про свої плани, але гордий хлопець і чути не хотів про таке. До Максима прийшла Мирослава, дівчина повідомила, що тухольці придумали, як знищити ворогів. Вона просить Максима тікати з табору, переодягшись в її одяг і з її перснем. Але Максим розуміє, що цією втечею він наражає Мирославу на небезпеку і відмовляється від такої пропозиції.

Розділ VII.

Тугар Вовк з дочкою приїхав до Захара Беркута, сподіваючись, що він випустить монголів з пастки взамін за звільнення сина. Боярин помічає, що тухольці роблять машини, які метають каміння, і здогадується, що їх цьому навчила Мирослава, проте не сварить за це дочку. Тухольські старці сходяться на "Ясну поляну", де моляться до Дажбога, бога Сонця. Тут до них і приходить Мирослава з батьком. Тугар Вовк передає слова Бурунди. Захар не погоджується, адже він не може довіряти ворогові. Старець не хоче міняти життя сина на вільний вихід для нападників, боячись, що монголи нападуть на його сусідів. Хоч як боляче батькові втрачати сина, та Беркут не може не думати про громаду. Мирослава намагається не відпустити батька до монголів, але Тугар все одно повертається в табір. Тухольці під керівництвом розумної дівчини завершили машини для метання. Тепер всі вирушили до Сторожа, Захар молиться до каменя. Тоді ідола валять, щоб загатити річку. Захар Беркут звертається до Сонця,

просячи допомоги у боротьбі з ворогом.

Розділ VIII.

Боярин повертається до шатра і повідомляє Максимові про рішення батька. Хлопець каже, що може вивести їх з пастки. Він навмисне довго шукає вихід, щоб із загородженого потоку набралось досить води. Хлопець обманює монголів, що потік води є кожного разу після зливи. Коли вони все ж відкрили вихід, води набралось стільки, що вона зразу ж затопила його. Монголи даремно пробували зупинити воду. Бурунда каже, що не відпустить Максима, доки всі не виберуться.

Розділ IX.

Рівень води весь час збільшувався. Монголи почали збирати каміння на купи і стояли на них. Селяни не хотіли чекати, доки ворог втопиться, вони хотіли якнайшвидше покінчити з цим. Вони валили купи каміння, і монголи з страшним криком падали у воду. Всі чекали неминучої загибелі. Загинули всі, окрім невеличкої купки людей, серед яких були Бурунда і Тугар Вовк з молодим Беркутом. Перед цим невеличким гуртом зібралась вся тухольська громада. Бурунда знову пропонує відпустити Максима в обмін на життя. Захар відповідає: "Нехай радше гине мій син, ніж задля нього має уйти хоч один ворог нашого краю!" Мирослава просить Захара погодитися на пропозицію, але він непохитний. Бурунда піднімає сокиру, щоб вбити Максима, але Тугар Вовк відрубує йому руку. Бурунда втрачає рівновагу і падає, потягнувши з собою Максима. На вцілілу купку ворогів Захар Беркут кидає камінь. Все йде під воду. Мирослава втрачає свідомість, але Максим виринає з води і кидається до батька. Радісний крик проноситься над селом.

Захар Беркут помирає, перед смертю благословляючи дітей. Останніми його словами були: "Прийде пора, іскра розгориться новим огнем!"

Багато змінилося з того часу.